

Szóts Zoltán Oszkár

Az első világháború az 1945 előtti magyar történetírásban

Nézőpontok, műfajok, intézmények

(Pécs, Kronosz Kiadó, 2020. ISBN 978-615-604-865-3)

A Nagy Háború (1914–1918) és következményei nagymértékben megváltoztatták a 20. században a történelem addigi alakulását. A harcok lezárultával a régi birodalmakból új államok alakultak, több helyen éhezés és polgárháború várt a lakosságra. A békekötések csak névlegesen voltak – szinte mindenki úgy érezte, hogy ez csak fegyverszünet lehet egy bizonyos időre. A háborús tapasztalatok (legyenek azok katonaiak vagy emberiek) feldolgozását minél hamarabb meg kellett kezdeni, mivel mindenki saját bőrén tapasztalta meg a háború borzalmaival.

Szóts Zoltán Oszkár könyvében az első világháború eseményeivel és emlékezetével foglalkozó tudományos műveket, illetve az ezeket alkotó intézményeket vette vizsgálat alá. A szerző korábbi munkáiban is foglalkozott már a témával, úgy történeti, mint intézményi háttereket vizsgálva.¹ A holisztikus szemlélet nem indokolatlan, mivel a téma nem csak „történelmi eseményként”, hanem katonai és emlékezeti értelemben komoly teherként is értelmezhető. A munka historiográfiai törekvései mellett komoly szerepet szán azoknak, akik szereplőkként hozzájárultak a háborúról való diskurzus alakításához. A világháborúval kapcsolatos történet-szi álláspontokat bemutató fejezetből kiderülhet az olvasó számára, hogy milyen problémák foglalkoztatták a kor kutatóit.

John Keegan első világháborúval foglalkozó könyvében részben csalódnia kellett a magyar olvasónak, ha információt akart találni benne korai honfitársairól.² A hadműveletek leírásakor a Monarchia akciói kevés figyelmet kaptak Keegan munkájában, így érthető, hogy a magyar alakulatokra vonatkozó adatok is sporadikusnak mondhatók. A „fehér folt” effektusa – miszerint a magyar történetírás eredményei külföldről olyanok, mintha nem léteznének – többek szerint a hadtörténelemben is fennáll. Az utóbbi időkben látott biztató eredmények mellett felmerül a kérdés, hogy ez az el- és lemaradás mindig is létezett-e, vagy ez külön folyamatoknak köszönhető. Szóts Zoltán könyve pontosan ennek a kérdésnek jár utána, vagyis a két világháború között történeti műhelyek első világháborúval foglalkozó munkáit veszi górcső alá.

A háború eseményeinek feltárását a katonai szükségszerűség ugyanúgy diktálta, mint a kutatói érdeklődés vagy az emlékezet igénye. A tapasztalatok összegyűjtése és azok alkalmazhatóságának vizsgálata mindig is célja volt a hadtörténetírásnak, mivel sokan az élet

1 Szóts Zoltán Oszkár: *Az Országos Széchényi Könyvtár egykori első világháborús gyűjteménye*. Budapest: OSZK–Gondolat, 2014.

2 John Keegan: *Az első világháború*. Budapest: Európa Kiadó, 2010.

tanítómestereként tekintettek a múltbéli eseményekre. Többek szerint ugyanis a haditervek kialakítása mindig retrospektív alapon történik, vagyis az előző háború haditervei adnak útmutatást a következő háború számára.

A történeti munkákba rejtett emlékezet kérdései régóta foglalkoztatják a kutatókat. Ezek ugyanis nem pusztán az adott eseményről adnak valamilyen értelmezést, hanem kordokumentumként magukban foglalják az adott korszak gondolkodási sémáit is. A Nagy Háború küzdelmei nem csak Európában, hanem szinte az egész világon éreztették hatásukat, így annak mozgatórugói is a figyelem középpontjába kerültek az idők folyamán. A háború emlékezetével foglalkozó szakértők generációit figyelembe véve elmondható, hogy a történelmi kánonokhoz hasonlóan ők is valamilyen választ kerestek vagy cáfolták mások állításait. Az első történészgeneráció saját bőrén tapasztalta meg a harcokat, így számukra a háborús felelősség kérdése vált elsődlegessé. A központi hatalmak (Németország, Magyarország) hibáztatása mellett egyesek figyelembe vették az állandósuló „orosz veszélyt”, valamint az angolok békülést elhárító politikáját. Itt előtérbe kerültek a háborús tapasztalatokat összegző írások, amik közül kiemelkedtek a diplomáciai és katonai kiadványok. Jay Winter elmélete alapján megkülönböztetett második generáció (1945 utániak) a háború társadalom felőli megközelítését helyezte előtérbe. A harmadik generációra a háború komplex ábrázolása volt a jellemző, akik nem csupán a „miértekre” keresték a választ, hanem a „hogyan” hatástörténetét is vizsgálták. Ide tartozik a már említett John Keegan is, aki a háború pszichológiai vetületeit mutatta be azóta alapművek számító írásában. A negyedik generáció történészei a háború centenáriuma során olyan kérdésekkel foglalkoztak, amelyek eddig kívül rekedtek a vizsgálati területen, így például a küzdelem globalitása és a világra gyakorolt hatásai kerültek fókuszba.

Szóts az elméleti bevezető után rátér a közvetlenül magyar területekre vonatkozó tapasztalatok ismertetésére. Először az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményének bemutatását veszi végig. Ennek kialakítását a háború kitörésével szinte egy időben kezdték meg, amikor a közgyűjtemény több oldalról kívánt információkat gyűjteni. Először a saját országának – az Osztrák–Magyar Monarchiának – hadi jelentéseihez férhetett hozzá, majd igyekezett „független” beszállítókkal szerződéseket kötni. Ezek keretében háborús iratokat kértek Budapest Polgármesteri Hivatalától, a Magyar Királyi Államnyomdától, valamint a bécsi Hof- und Staatsdruckerei-től. Megnézve az időpontot (1914. szeptember 2.) látható, hogy a magyar gyűjtemény kezelői a német mintákhoz igazodva kezdték meg a szervezet kialakítását, szinte azzal egy időben. A gyűjtemény bővítésénél ezután tervbe vették a köteleespéldányok szelektálását, amik közül kiválogathatták a háborúval foglalkozókat. Természetesen támaszkodtak az intézmények és magánszemélyek adományaira (ajándékaira), valamint erre kérték meg az ország lakosait is kiáltványok segítségével. A háborús ellentétek elhúzódásával nem csak a kapcsolattartás vált lehetetlenné, hanem egyre nagyobb költségekkel járt a gyűjtemény fenntartása. Nem hiába, hogy 1918 és 1925 között a gyűjteménynek számos kölcsönt kellett kifizetnie a különböző háborús nyomtatványokért és újságokért cserébe. A gyűjtemény gyűjtőköre ugyanis nem csak a hazai közvélemény tájékoztatása volt, hanem igyekeztek szélesebb spektrumot figyelembe vonni.

A háború eseményeivel több tudományos folyóiratban is foglalkoztak. Ezek közül kiemelkedtek a katonai írókhoz köthető lapok, mint például a *Magyar Katonai Közlöny* (később *Magyar Katonai Szemle*), a *Hadtörténelmi Közlemények*, illetve a történettudomány lapjaként számon tartott *Századok*. A történeti megközelítést alkalmazó lapok esetében látható a tendencia, hogy azok főként recenziókkal és apróbb tárcákkal jelentek meg a témával kapcsolatban. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy az írók (főként történészek) számára nem állt rendelkezésre olyan mértékű forrásanyag, amire támaszkodva véleményt nyilváníthattak volna. A katonai szaklapok más megközelítést alkalmaztak, mivel számukra – ahogyan korábban már láthattuk – az események feldolgozása gyakorlati tapasztalattal is együtt járt. Az elkészült írások többségét nem tudományos műhelyek hozták létre, hanem a katonaság képviselői egyénileg járultak hozzá az

eredményekhez. Az első valódi műhelyként funkcionáló csoportosulások a Hadtörténelmi Levéltárnál, a Hadtörténelmi Múzeumnál és a Magyar Katonai Írók körénél láthatók. Utóbbi szervezet laza szerveződésének köszönhetően többeket összekötött, a szabályzat szerint 100 főben maximalizálva a tagok számát (70 rendes és 30 levelező tagban). Az 1925. február 10-én létrehozott csoport nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hadtörténelemmel foglalkozók önálló fórummal rendelkezzenek, ezáltal alakítva a diskurzust. Az ország méretéből fakadóan látható, hogy a fenti intézményekben dolgozók erős személyes átfedésben álltak, vagyis több testületnek is tagjai voltak egyszerre. A szaklapokban publikált cikkek legnagyobb része recenzió volt, azonban több szerző személyes adatok publikálásával járult hozzá a történeti feldolgozásokhoz.

A tudományos közösségnek szánt munkák után a szerző betekintést ad a két világháború közötti magyar közvélemény tájékoztatására szánt művekről. Ezek közül többet is bemutat a kötetben, így például a Pilch Jenő által 1928-ban szerkesztett *A világháború története* című munkát. A sorban ugyanis ez volt az első, ami a háború teljes áttekintését kívánta adni a közönség számára is érthető stílusban. A Horthy-korszak egyik legjobban használható munkájaként a kötet hozzájárult a háború komplexitásának mélyebb megismeréséhez, ugyanakkor felhasználhatósága a mai napig elismerésre ad okot.

A háborúról szóló diskurzusok következő részét képezik a különböző alakulattörténetek, amelyek szerkezete és felépítése a nagyfokú hasonlóságok mellett alapvető különbségeket is mutat. A munkák célja nem pusztán az adott katonai alakulat történetének megírása, hanem az ott szolgáló katonák emlékezetének kialakítása („megemlékezés”) és továbbadása volt. Az elkészült írásokkal/ könyvekkel szemben többen – utólagosan – magas fokú szakmai tudást várnak el, azonban ez nem minden esetben teljesült. Emellett érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy az alakulattörténetek funkciójukat tekintve a „népi emlékezet” forrásaiként is értelmezhetők, ezért esetükben még a komoly szerkesztőgárda esetében sem garantált a „tudományos igényű” feldolgozás.

Az oktatási rendszer egyik legkézzelfoghatóbb termékeinek tartott tankönyvek háborúképei is inkább egy retrospektív értelmezés következményeként szerepelnek az adott munkában, mintsem határozott célként. A magyar társadalomban élő „emlékezet” ugyanakkor hozzájárulhatott ahhoz, hogy a diákok akaratlanul is beszélni akartak a háború tapasztalatairól, aminek megragadása még a jövő feladata.

A szerző munkájában jól bemutatja a magyar hadtörténetírás különböző műhelyeit, amelyeknél a személyi átfedés olyan mértékű, hogy szinte ugyanarról az intézményről beszélhetünk. A tapasztalatok összegyűjtését és értelmezését nem az vezérelte, hogy „harag és részrehajlás” nélkül tárgyalják az eseményeket, hanem az, hogy rögzítsék az alapvető tényeket, amiket sokszor még ők maguk sem ismertek. A korábban csaták köré szerveződő koncepciók alapjaiban rendeztek meg akkor, amikor az események több száz kilométeren egyszerre zajlottak, akár több hónapon keresztül. Erre számos példát találhatunk az első világháborúban, mint például az 1916-os somme-i és verduni csaták.

A két világháború közötti hadtörténetírás eredményei közé tartozik az is, hogy ők megtehették azt, amit a magyar társadalom túlnyomó többsége nem: szabad keretek között emlékezhettek. A háború új jellemzője volt, hogy szinte az egész közösség (társadalom) részesedett belőle, akiknek a veszteséget ugyanúgy fel kellett dolgozniuk, mint tesszük azt a mai világban. A generációs elmélet beemelésével a szerző jól bemutatja, hogy a magyar hadtörténészek az európai kortársaikkal egy időben kezdhettek neki a nagy munkának, azonban az „emlékezés fonala” a második világháború befejeztével megszakadt. Ennek oka, hogy mindkét háborúban az oroszokkal kerültek szembe a magyar katonák, így a háborúk emlékezete sokáig tabutémának számított a háború utáni Magyarországon. A kutatások rávilágítanak arra, hogy a ki nem mondott szavak – legyenek azok történeti elbeszélések, regények vagy személyes történetek – a közösség gondolkodására is rányomják a bélyegüket. Ezért fordulhat elő az, hogy Magyarországon főként a centenáriumi ünnepek (konferenciák, könyvbemutatók, vitaestek) járultak

hozza a magyar katonai múlt feltárásához, illetve az összegyűlt emlékezetek rögzítéséhez. Megfigyelhető, hogy számos blog, offline és online felület foglalkozik a világháborús küzdelmekkel.

A műben kiterjedt irodalomjegyzék segíti az olvasót a téma szakirodalmának felderítésében. Javaslatként megfogalmazhatjuk, hogy a következő kiadásban érdemes lehet a téma elméleti munkáinak és a vizsgálatba valóban bevont (forrás)munkák között különbséget tenni, hogy az olvasó gyorsabban eligazodhasson ezek között. A könyv végén egy földrajzi- és személyi névmutató segít eligazodni a felmerült nevek és helyek lokalizálásában. Egy történeti műhelyekkel foglalkozó írás esetében ez külön öröm, hiszen így jól láthatóak azok a személyek, akik komoly szerepet játszottak a világháborús emlékezet alakításában. A könyv lehetséges következő kiadásánál figyelembe lehetne venni egy összefoglaló táblázatot, ahol az összes történeti munkát látni lehetne, valamint azok szerzőit is egy helyen találhatnánk meg.

Végezetül elmondható, hogy Szóts Zoltán könyve közelebb viszi az olvasót az első világháború emlékezetének megértéséhez, és az ekkor létrehozott írásbeli termékek megismeréséhez. A magyar közgyűjteményi rendszer vezetői szinte a háború kirobbanásának pillanatában érezték, hogy ez a küzdelem túlmutat a helyi politikai küzdelmek világán. Pénzt és időt sem sajnálva fejlesztették azt a gyűjteményt (Hadtörténelmi Múzeum és Levéltár), ami a mai napig segíthet eligazodni a háború forrágában, különösen annak helyi viszonyaiban. gyűjtőköré és működése már magán viselte egy tudományos műhely kritériumait, amit azonban akadályozott az állandó pénzügyi nyomás és a „nyugodt” időszak elmaradása. Az itt dolgozó katonai szerzők munkájukkal nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar katonai akciók komoly szakértelemmel legyenek feldolgozva. Reméljük, hogy utódaik be tudják fejezni az általuk megkezdett munkát. Ezzel pedig a magyar társadalom közös erőfeszítésének újabb epizódját lehetne méltó módon a mai emlékezet útjára bocsátani.

Kiss Márton

Plihál Katalin

Kard és térkép

*Hadi események és propaganda
a Magyarországról megjelent térképeken 1528–1718*

(Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020, ISBN 978 963 327 659 4)

A közelmúltban jelent meg Plihál Katalin *Kard és térkép* című műve a Zrínyi Kiadó gondozásában. A kötet két, szervesen összefüggő részből, egy 296 oldal terjedelmű, B/5 formátumban kiadott könyvből és annak online mellékletéből áll, amelyet az ELTE Térképtudományi Tanszékének munkatársai, Gede Mátyás vezetésével állították össze.

A mű öt fő fejezetéből az első, egy nagyon összefogott történeti áttekintést ad az olvasó számára Európa és a török birodalom kapcsolatáról annak kezdeteitől, a mohácsi csatáig vezető folyamatokról, majd arról a több mint 190 évről, mely hazánk eddigi leghosszabb, háborús válságokkal teli időszakát jelentette. Ennek, a mohácsi csatavesztéstől, 1526. augusztus 29-től, a pozsareváci békéig, 1718. július 21-ig, azaz az ország teljes felszabadításáig terjedő időszaknak az eseményei, azaz a török hódítás, az ország nagy területeinek hadszíntérré válása,

a szinte folyamatos háború, a járványok pusztításai, a felszabadító háborúval járó pusztítás, az ország jelentős területeinek elnéptelenedéséhez vezettek.

Ebben az időszakban, népfelkelések és három jelentős szabadságharc is lezajlott hazánk területén, melyek a háborús körülmények, a megszálló-felszabadító idegen katonaság, valamint a császári-királyi közigazgatás túlkapásai miatt bekövetkező, elviselhetetlen életkörülmények miatt robbantak ki.

A lakosság pótlása, a betelepítések elsősorban a környező országok területéről történtek, de jelentős számú nyugat-európai népesség is érkezett a felszabadított területekre. Ennek, azaz a nemzetiségi viszonyok megváltozásának, máig ható, súlyos következményei lettek hazánk történelmére.

A mohácsi csata után az ország három részre szakadt. A török hódítás veszélye Európa vezetőinek és értelmiségének figyelmét a hadszíntérre, azaz Magyarország területére irányította. A hadihelyzetről, a hadi eseményekről, a területi változásokról szóló információ, a tudósítások térképek nélkül nehezen voltak értelmezhetőek olyanok számára, aki nem ismerték az érintett területeket. Elmondható, hogy Európa vezetőinek és értelmiségének, a hadi eseményekről szóló információ iránti igénye tette szükségessé Magyarország területének térképezését, a 16. század első harmadában. Ennek az igénynek igyekezett megfelelni a *Tabula Hungariae* térkép készítője, Lázár vagy más néven Lazarus. Térképének közismert megnevezése: Lázár deák-féle térkép, mely 1528 májusában, Ingolstadtban, Johannes Cuspinianus költségén jelent meg. A Magyarország területét térképező későbbi térképészek, egészen az 1700-as évek elejéig forrásműnek tekintették ezt a térképet. Jelenlegi ismereteink szerint ez az első olyan, Magyarországot ábrázoló térkép, melyet bizonyíthatóan magyar ember készített.

Térkép készítése a középkori Magyarország területéről a 16. század elején nem volt egyszerű feladat. Ez könnyen belátható, tekintettel az ország akkori méretére, a közlekedési nehézségekre, a közbiztonságnak a háborús viszonyok miatti állapotára és arra, hogy ismereteink szerint a területről korábban nem készült összefüggő, részletes térkép.

A korabeli térképezési eljárásokról, módszerekről a könyv második fejezetében találunk érdekes információt.

A 16–17. századi térképnymtatás technológiai megoldásaiba a harmadik fejezet nyújt betekintést. Megismerteti az olvasóval a térképek nyomtatásának előkészítési eljárásait, a fahémszés, a rézhémszés, a magas- és mélynyomtatás módszereit.

A negyedik fejezet a Magyarországról és környezetéről a 16. és 17. században készített térképek tartalmának összehasonlítási módszereit tárgyalja annak érdekében, hogy az olvasó az ötödik fejezetben ismertetett térképekről szóló nagyon alapos, részletekbe menő és hatalmas kutatói munkával létrehozott információ-halmazban könnyen eligazodjon.

A korábban említett több mint 190 évig tartó időszakban készült, Magyarországot és környezetét ábrázoló térképek részletes ismertetését és összehasonlító elemzését az ötödik fejezetben tárgyalja a szerző.

Egy-egy alfejezet tartalmazza a Magyar Királyság és társországai térképeinek, a Magyarországot Erdéllyel együtt ábrázoló térképeknek, a királyi Magyarországot ábrázoló önálló térképeknek, Erdély és az Erdélyi Fejedelemség térképeinek, valamint a Duna térsége térképeinek ismertetését és összehasonlító elemzését.

A térképek tartalmának elemzése bemutatja a térképek információtartalmának, valamint készítésük módszereinek, eljárásainak fejlődését. Bemutatja továbbá a térképeken ábrázolt területek és a hadihelyzet változásait. Minden térkép esetében megismerhetjük a térképen ábrázolt és a térképhez kapcsolódó hadi események történetét.

A könyvben és online mellékletében több mint 100 térkép szerepel. Vizsgálatukat, elemzésüket és ismertetésüket tartalmi, szerkezeti, topográfiai szempontok alapján végezte el a szerző. A térképek címfelirata és díszítő elemei sok esetben különleges információ-tartalmat rejtjenek, melyekre szintén kiterjedt a szerző figyelme és kutatása.

A műben szereplő térképek alkotóiról az, *Akiknek e műveket köszönhetjük* című fejezetben kapunk információt, mely jelentősen segítheti a kutatók és az érdeklődők tájékozódását a korabeli térképek között.

Az online mellékletben található térképek nagyíthatósága, egymás mellé vetítésének lehetősége könnyebbé teszi elemzésüket és tanulmányozhatóságukat. További előny, hogy a könyv terjedelmi korlátjai miatt, az online mellékletbe kerülhetett sok nagyon fontos, szöveges információ is.

A kötet részletekre kiterjedő lábjegyzeteket és felhasznált irodalomjegyzéket tartalmaz, melyek segíthetik a kutatókat és érdeklődőket, akik a témában további kutatásokat kívánnak folytatni, vagy csak érdeklődnek a téma iránt.

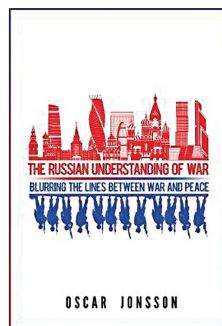
Állíthatom, hogy Plihál Katalin legújabb könyve, a korábbi műveihez hasonlóan nagyon alapos, a részletekre is kiterjedő, hatalmas kutatómunka eredménye. Olyan kutató munkáé, melynek elvégzésére csak nagyon kevés ember képes. Ehhez csodálatra méltó tudásvágy, akarat, elszántság, kitartás és kimagaslóan magas szintű szakmai tudás szükséges. Megítélésem szerint a *Kard és térkép* szerzője mindezzel rendelkezik. Legújabb művét bátran ajánlom minden olvasónak, aki érdeklődik hazánk 16–17. századi történelme, az akkori térképészeti eljárások, a korabeli térképnymtatási technológiák és a térképek iránt.

Mihalik József

Oscar Jonsson

The Russian Understanding of War – Blurring the Lines Between War and Peace

(Georgetown University Press, 2019. ISBN 9781626167346)

A háború és béke közötti határvonal megszabása korán sem olyan egyszerű feladat napjainkban, mint azt elsőre gondolnánk. Oscar Jonsson *The Russian Understanding of War – Blurring the Lines Between War and Peace* (A háború orosz értelmezése – elmosódó vonalak háború és béke között) című könyvében a Szovjetunió létrejöttétől napjainkig vizsgálja, miként alakult a háborúról, annak tartalmáról és természetéről alkotott kép Oroszországban. A könyv struktúrája egy jól felépített logikai menet alapján négy fejezetre oszlik, melynek első része az elméleti alapok és viták bemutatását szolgálja. A második fejezetben a poszt-szovjet időszakot, a Szovjetunió hagyatékát és a nem katonai eszközökben rejlő potenciál felismerését mutatja be a szerző. A harmadik fejezetben az információs hadviselésről, továbbá azon orosz tapasztalatokról esik szó, melyek az Öböl-háború utáni időszakban és a csecsen háborúkat követően sarkalták koncepcióváltásra az orosz állam vezetőit. A negyedik és egyben utolsó fejezete a könyvnek az ún. színes forradalmakra és az Oroszországi Föderáció érdekszférájához kapcsolódó területekre összpontosít, s egyben jól szemlélteti azt is, hogy a századeleji hagyományos háború értelmezése miként szélesedett ki, és szűkülte le a békeállapotot háborús állapottól elválasztó határvonal.

A háború természetének és jellegének Clausewitz általi meghatározása Vlagyimir Iljics Lenin által került be a 20. századi orosz hadikultúra alapjaiba. Az orosz értelmezés szerint a háború jellege annak tartalmára, míg természete annak tulajdonságaira vonatkozik. E két

fogalom elkülönítése fontos tényezőnek számít, mivel a háború jellege a technológiai fejlődésnek köszönhetően időről időre változik. A Clausewitzi gondolatmeneten alapuló szovjet hadikultúra fejlődésében Lenin – a Clausewitz által megfogalmazott tételre alapozva, miszerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel” – konkretizálja a megközelítést azáltal, hogy a „más eszközökkel” részt egyértelműen a fegyveres eszközökre és azok erőszakos alkalmazására irányítja. Később számos orosz hadtudós egészítette ki Lenin erőszakra alapozott megközelítését, így Szergej Csekinov és Szergej Bogdanov is, akik szerint amennyiben fegyveres összecsapások jellemzik egy politikai cél elérését, akkor egyértelműen háborúról beszélünk. Ez a típusú megközelítés alapvető tételnek minősült hosszú időn át az orosz hadikultúrában.

Az első fejezetben hosszasan tárgyalt szovjet perspektíva kifejtésénél a szerző kiemeli, hogy a nyugati gondolkodók évtizedeken keresztül megfélemedtek a szovjet hadikultúra értelmezésénél beépíteni azokat a filozófiai alapokat, melyek Karl Marx és Friedrich Engels írásain alapulnak, s mely alapján a hadtudományt sokkal inkább tudományos alapon, mintsem művészetként közelítették meg elsősorban. A dialektikus materializmus révén, mely három alaptétellel is szolgált, úgynevezett törvények uralkodnak a háborús helyzet során. Ilyen a viszály törvénye és az ellentétek egysége, melynek értelmében állandó változás figyelhető meg az ellentétes erők szembenállása révén, a mennyiség és minőség átalakulásának törvénye, illetve a tagadás tagadásának törvénye, mely azt mondja ki, hogy minden kvalitatív kutatás eredménye tagadható a további fejlődéssel. N. Ya. Sushko és Stefan Tyuskevics a 60-as évek közepén megjelenő közösen írt tanulmányukban éppen erre alapozva állapítják meg, hogy az új harci eszközök megjelenése mindig ellenlépéseket szül, amely változtatja a katonai műveleteket is. A bolsevikok azt feltételezték, hogy a dialektikus materializmussal felfegyverzett Vörös Hadsereg megtalálja majd a katonai valóság kulcsát. Ennek ellenére azonban akadtak nézetkülönbségek az elméletek alkotói között, így például annak kérdésében is, hogy tudomány vagy művészet a hadakozás? Alekszandr Szvecsin és Trockij egyaránt inkább művészetként értelmezte, erősen hagyatkozva Clausewitz megközelítésére, s Trockij csupán néhány korlátozott ember elméletének tartotta a dialektikus materializmust. A marxizmus filozófiai gyökerei ugyanakkor Hegelig nyúlnak vissza, melynek közös elemét többek között a történelem eseményeire való fókusz is alkotta. Ennek eredménye tulajdonképpen az, hogy a szovjet hadtudósok előszeretettel fordultak Karl von Clausewitz *A háborúról* című művéhez.

Megjegyzendő, hogy a marxizmus a történelmi szálak magyarázatát, a háborúk kitörésének okát a folyamatosan zajló osztályharcban vélték felfedezni. A burzsoázia és a proletariátus közötti szüntelen harc egészen addig tart, amíg a burzsoáziával végérvényesen le nem számolnak. Ezen a ponton nyer lényeges szerepet a nemzetgazdaság kérdése, mely elválaszthatatlan tartozékává vált a szovjet hadi felfogásnak. Mihail Vasziljevics Frunze hadtudós szerint a kapitalizmus szüntelen velejárója és útítársa a háborúzás, ezért a Szovjetunió és a világ burzsoá része között csakis halálíg tartó háború döntheti el a végeredményt. Lenin értelmezése alapján a háború sokkal nagyobb szerepet kapott, mint Marx és Engels esetében – a világ átalakítása érdekében a háború szükséges eszközként jelent meg. A forradalom egyfajta összekötő kapocs az osztályharc és háború között, ahol a belső front megerősítése a külső front sikereinek feltétele, a háború lényegében véve a belpolitika tükröződése annak fényében, hogy az adott állam milyen politikát folytat a háborút megelőzően. Leninhez hasonlóan Trockij ugyancsak az erőszakot határozta meg a háború jellemzőjeként, ugyanakkor egyértetett Clausewitzzel a háború természetének fennállásáról, amíg a harc megvívása át nem alakul. A háborúhoz szerinte társadalmi szerveződésre és politikai célokra van szükség, különben olyanná válik csupán, mint a vadállatok harca. Ugyancsak közös elem Trockij és Clausewitz között, hogy mindketten az ellenfél erejének elpusztítását látták a háború végső céljának. Clausewitz azonban nem osztályalapon közelítette meg a háború természetét, azt feltételezve, hogy a politika a társadalmi érdekeket képviseli. Ezzel szemben a marxista-leninista megközelítésben a háború a belpolitika folytatása volt, fegyveres erők alkalmazására alapozva, melyben a fennálló nemzetközi

kapcsolatokat elsődlegesen a pártpolitika határozta meg. Szovjet értelmezés szerint a háború kizárólagos alapjának és eszközének a fegyveres erők számítottak, az értelmezés figyelmen kívül hagyta a gazdasági, diplomáciai és egyéb tényezőket.

A nukleáris fegyverek megjelenésével, az emberiség végérvényes kipusztításának lehetőségével valamelyest változott a szemlélet, s immáron felvetődött a békés egymás mellett élés lehetősége is. Ez nem azt jelentette, hogy az egymással szembenálló felek között nem áll fenn többé konfliktus, hanem ahogy Nyikita Hruscsov egykori pártfőtítkár is fogalmazott egy 1959-ben tartott beszéde során: az „egymás mellett élés továbbra is a két társadalmi rendszer harcának folytatása, melyben a gazdasági, diplomáciai... tényezők békés eszközöknek számítanak, háború nélkül...” Az 1960-as évekre néhány szovjet hadtudós, mint Szvjatoslav Kozlov, Mihail Szmirnov, Ivan Baz és Pjotr Szidorov a háború tágabb értelmezéséről kezdtek értekezni, melyekbe ezek az úgynevezett puhatényezők az ellenfél befolyásolására alkalmasak. Az elméletük azonban csupán 1976-ot követően épült be a szovjet hadi megközelítésbe, miután a *Szovjet Katonai Enciklopédia* frissítésre került, és a háborút, mint „szociálpolitikai jelenséget, a politika erőszakos eszközökkel történő folytatásaként” határozta meg, kiemelve más eszközök szerepét is. A könyvben ugyanakkor a szerző kiemeli azt is, hogy a táguló perspektíva ellenére a nukleáris fegyverek a szovjet megközelítés szemszögéből továbbra is elsődleges támadó fegyverzetnek minősültek. Szokolovszkij szerint noha radikális változásokot idéztek elő, a háború természetet nem változtatták meg a nukleáris fegyverek. Csupán a jellemzői változtak meg a háborúnak. Hruscsov egy 1960-as beszéde során a Szovjetunió elsődleges fegyverzeteként definiálta a nukleáris erejét, nem pedig másodlagos túlélési garanciaként. A kubai rakétaválság hatására ugyan, de csak azt követően, hogy a NATO 1968-ban új stratégiai koncepcióval, a rugalmas reagálás stratégiájával lépett elő, történt egyfajta enyhülés a szovjet oldalon is, mivel egészen eddig a katonai doktrína alapját a nukleáris háború képezte.

Az orosz hadtudomány képviselői között azonban akadtak olyanok is, mint például Jevgenyij Messner, aki az egykori orosz birodalmi haderő tisztjeként a vörösek ellen harcolt, s révén, hogy antikommunista nézeteket vallott, műveit egészen 1990-ig számúzték az országból. Az általa képviselt elmélet szerint a háború és béke közti határ egyre inkább elhomályosodni látszik. Míg a korábbi háborúk új területek megszerzéséért és az ellenfél erejének elpusztításáért folytak, addig mostanra már sokkal inkább egyfajta pszichológiai hadviselés zajlik, mely a lelkek legyőzésére irányul. A háború és béke közti megkülönböztetés hagyományos módját és az ún. lineáris hadviselést idejétmúltnak vélte. Nézeteivel a modernkori orosz hadelméletben 2010-et követően egyre inkább szembesülhetett a világ többi része.

A rendszerváltás hatására ugyan nem szűnt meg csettintésre a szovjet örökség az orosz hadikultúrában, de az olyan nemzetközi események, mint az Öböl-háborúk tanulsága, ahol az amerikai erők elsöprő győzelmet tudtak aratni az amúgy szovjet harci eszközökkel, vezetés és irányítási rendszerrel ellátott iraki erők felett, vagy az orosz-grúz háborúk tanulsága és a színes forradalmak új szemlélet kialakulását eredményezte. Vlagyimir Szipcsenko vezérőrnagy részben az Öböl-háború tapasztalatából, de főként a koszovói háború (1998–1999) jellemzői alapján úgynevezett hatodik generációs hadviselés kialakulását látta megvalósulni, ahol a szembenálló felek közvetlen fizikai kapcsolata minimalizálódott, távolról vezérelt precíziós eszközök segítségével és egy hatékonyabb vezetés, irányítás, kommunikáció, felderítő és információs rendszer járult hozzá a sikerhez. Mindkét háború esetében jellemzően nagy hangsúlyt kapott a légierő támogatása, s mely alapján úgy vélte, hogyha az Oroszországi Föderáció valaha támadás éri, akkor az elsősorban légitámadás útján fog megvalósulni. A háború célja immáron az ellenfél gazdasági potenciáljának megsemmisítése lett, távolról vezérelve. Az 1993-as katonai doktrína a külső katonai fenyegetés fő forrásaként a területi követelésekből adódó helyi háborúkat, illetve belső destabilizációból és terrorizmus általi fenyegetést határozta meg elsődleges forrásnak, ezért a 90-es évek Oroszországában a katonai eszközök fontossága egy rövid időre csökkent, s csak a csecsen háború és a NATO keleti bővülésének

folymata kezdte újra felpozícionálni a szunnyadó medvét. A 2000-es évek a technológia fejlődése felgyorsulásáról szól, mely az információs hadviselés malmára hajtotta a vizet. Az információ önmagában fegyverré vált, melyet a 2010-es évektől politikai szinten is deklaráltnak elismert az orosz államvezetés.

2006-ban Jurij Balujevszkij vezérkari főnök egyik írásában a katonai képességek lényegi változásáról értekezett, s többek között azt vélte felfedezni, hogy egy állam immáron vereséget szenvedhet tényleges háború megvívása nélkül is. A 2000-es évek végére egyre hangosabb lett azok véleménye, akik szerint a nem katonai tényezők jelentős szerepet kapnak a háború értelmezésében, mivel azok gyakran hatékonyabban segítik elő a stratégiai célok elérését, mint a hagyományos katonai erők. Szergej Ivanov, volt védelmi miniszter 2005-ben azt nyilatkozta, hogy Oroszország egy be nem jelentett háborúban áll, s ennek jelentősége lényegében véve az Arab tavaszig, illetve a 2011-es oroszországi választásokat követően realizálódott. Vladimir Putyin orosz elnök többször felhívta a figyelmet a színes forradalmak és az ellenőrzött káosz hatékonyságára, melyet a nukleáris fegyverekkel azonos hatékonyságúként értelmez, csak sokkal elfogadhatóbb a nagyközönség számára, mint ez utóbbi. Valerij Geraszimov tábornok, az Oroszországi Fegyveres erők vezérkari főnöke a nem katonai eszközök hatékonyságának köszönhetően a háború és béke közötti határvonal elmosódását képviselve a hagyományos erők szerepének csökkenését és az információs hadviselés jelentőségét emelte ki. Ennek hatására, a 2014-es Katonai Doktrína egyre nagyobb hangsúlyt helyezett az információs hadviselésre és a színes forradalmak keltésére, beleértve ezeknek az államhatáron belüli katonai veszélyeit is. A háború megközelítésének új irányvonala az állam kül- és belbiztonsága között is leszűkíti a határokat, mivel főként olyan külső szereplők által folytatott célzott műveletekről van szó, akik célja az államhatáron belüli feszültségek és káosz teremtése. Az információs hadviselés forradalmasította a hagyományos erők képességeit, létrehozva az ún. *hálózat alapú hadviselés* fogalmát is egyben, amely C4ISR¹ képességek összehangolásával irányítja a katonai műveleteket.

Az Euromaidanon történő események az orosz retorika alapján a Nyugat jól sikerült információ hadviselésének köszönhetően bontakoztak ki. Ez és többek között azon tapasztalat, miszerint az első csecsen háborút követő negatív belső morál a szabadon tevékenykedő sajtó eredménye volt, az állami vezetés saját befolyása alá vonta az információ áramlásának körét. A Georgia ellen folytatott háborút egyértelműen az orosz információs hadviselés bukásaként élte meg Oroszország, ezért növelte a Szputnyik² és RT³ nemzetközi jelenlétét, azok állami befolyását. A hadtudósok egyre inkább az információs-pszichológiai hadviselés jelentőségére kezdtek koncentrálni, mely a 2010-es katonai doktrínában is hangsúlyt kapott, s immáron a háború természetének változásaként is értelmezésre került, mely az orosz állami vezetés számára eszközt és egyben fenyegetést is jelent. A színes forradalmakat az információs hadviselés egyenesági következményeiként határozza meg Oroszország, kihasználva a média adta lehetőséget, mely tömegek véleményének befolyásolását teszi lehetővé. Ezek a forradalmi helyzetek nem feltétlenül követelték meg a fegyveres konfliktus meglétét, ugyanakkor nagyon szűkre szabták a háborús és békeállapot közötti határokat.

A szerző által bemutatott elmélet átalakulásának folyamatát kiválóan igazolják a napjainkban is tartó orosz–ukrán háború eseményei és az ukrán határmenti területeken történő mozgolódások, melyek egyaránt részét képezik az orosz információs hadviselésnek.

Kozma Klementina

1 Command, Control, Communication, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance.

2 Kormányzati irányítás alatt álló nemzetközi hírgyűjtő.

3 Russia Today.

Budavári Krisztina

A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei

(Budapest, Magyar Hadtudományi Társaság, 2021. ISBN 978 615 5954 05 4)

A Magyar Hadtudományi Társaság kiadásában 2021-ben jelent meg Budavári Krisztina: *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei* című könyve.

A védelmi ipar a nemzet biztonságát alapjaiban meghatározó szektor. A védelmi iparra globálisan jellemző a kiemelkedően magas technológiai színvonal és a folyamatos innovációk, amivel az iparág komplex gazdasági és társadalmi hatásokat gyakorol a környezetére, valamint a politikai folyamatokra és a biztonsági dinamikákra is hatással van. Működése nemcsak a nemzeti haderő és a rendvédelmi szervezetek ellátásbiztonságának biztosítása miatt kiemelt fontosságú, mivel a hadiipar magas technológiai színvonala a teljes nemzeti iparra szinergikus fejlesztő hatást gyakorol, emellett kedvező esetben exporteredményeket mutat fel. A hadiipar szervezése, működtetése bonyolult és magas szintű mérnöki és hadmérnöki, technológiai és haditechnikai, kutatás-fejlesztési, innovációs, minőségbiztosítási és szabványosítási stb. környezetben zajlik, tevékenysége rendkívül komplex, folyamatai és fejlesztési eredményei jellemzően titkosak. Magyarországon a védelmi ipar fejlesztése stratégiai célkitűzés a legújabb Nemzeti Biztonsági Stratégiából következően egy komplex gazdaság-, társadalom-, biztonság- és védelempolitikai célrendszer része. Nemzeti szinten létrehozták a hadiiparért felelős kormánybiztosi tisztséget, és új hadiipari cégek megalapítására, illetve megvásárlására is sor került. A téma tudományos vizsgálata ezért kiemelt fontosságú, egyúttal rendkívül összetett feladat. A hazai szakirodalomban eddig csak néhány jelentősebb monográfia született a hadiiparról, melyek azonban csak a második világháború végéig, illetve a rendszerváltásig vizsgálták a magyar védelmi ipar fejlődését. Ugyanakkor napjainkban, a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program éveiben jelentős hiányként mutatkozott a hazai hadtudományi kutatásban a rendszerváltást követő hadiipari fejlődés részletes elemzése, napjaink hadiipari viszonyainak monografikus vizsgálata. Ezt a jelentős tudományos kutatási feladatot végezte el Budavári Krisztina közgazdász, illetve nemzetközi biztonság- és védelempolitikai szakértő, a Magyar Hadtudományi Társaság Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztályának tagja, az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza, aki szakmai pályafutása során az ipari kutatás-fejlesztés és innováció területén szerzett szakmai tapasztalatokat.

Budavári Krisztina könyve a magyar hadiipar tudományos vizsgálatára vállalkozott, a magyar védelmi ipar helyzetét és fejlődési lehetőségeit mutatja be 2020-ig. A kutatás célja a magyar védelmi ipar aktuális helyzete és fejlődési lehetőségei tárgyában a releváns tényezők és trendek további kutatásokat segítő rendszerező összefoglalása, és az aktuális állapot szerint hatásuk bemutatása volt. Napjainkban a magyar védelmi ipar vonatkozásában két meghatározó jelentőségű program is folyamatban van, ami hatást gyakorolhat az iparágra, hiszen a 2016-tól zajló Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program mellett az Irinyi Terv, mint iparfejlesztési program szintén jelentős hatást gyakorol a hadiiparra. E két program következetes végig vitele új munkahelyek teremtését, magas hozzáadott értéket termelő iparág létrehozását, az ország innovációs képességeinek javítását eredményezheti, ami a gazdaság növekedéséhez, illetve a nemzeti b

i biztonság növeléséhez is hozzájárul. Ugyanakkor a nemzetközi biztonsági környezetben zajló folyamatok – elsősorban a Krím-félsziget 2014. évi orosz annexiója és a hibrid hadviselés, mint biztonságpolitikai fenyegetés megjelenése –, továbbá a sokrétű technológiai fejlődés olyan komplex és gyorsan változó biztonságpolitikai-doktrinális-haditechnikai környezetet teremt, amely jelentős kihívásokat jelent a magyar védelmi ipar szereplői számára. Azonban a védelmi kiadások 2016-óta stabilan növekvő trendje kedvező környezetet biztosít a magyar védelmi ipar fejlesztéséhez, és végső soron belátható időn belül elvezet az új hazai hadiipari szektor létrejöttéhez.

A Magyar Hadtudományi Társaság kiadásában megjelent kötet első fejezetében Budavári Krisztina bemutatja a védelmi ipar témakörének elméleti kutatási kereteit, a védelmi ipar környezetében bekövetkezett és a védelmi iparra, annak szereplőire hatást gyakorló meghatározó változásokat, valamint az alkalmazható modelleket és elméleteket a védelmi ipar és a védelmi ipari bázis meghatározásához. Ebben a részben tárgyalja a védelmi ipart, mint komplex stratégiai iparágat és az iparágra jellemző piaci folyamatokat, a fegyverkereskedelem speciális jellemzőit, folyamatait és szabályozását. Az elméleti keretek ismertetése a védelemgazdaságtan és a védelmi ipari elméleti kutatások bemutatásával zárul.

Ezt követően a magyar védelmi ipar történetét ismerteti a szerző, elsősorban azokat a lényeges múltbeli tényezőket feltárva, amelyek a hadiipar mai helyzetéhez vezettek. A számszerűsített adatok helyenként mellbevágóak: *„Az ezredfordulóra a védelmi ipar teljesítménye a rendszerváltás előtti teljesítmény 7-8%-ára esett vissza.”* A termelési volumen hanyatlása hadiipari cégek megszűnéséhez, a szakembergárda szétszéledéséhez vezetett, és mindez hatással volt a képzési és a kutatás-fejlesztési háttérre is. A hazai védelmi ipar jelenlegi helyzetének bemutatása során az iparág szereplőinek helyzetét is tárgyalja a kötet. A tudományos vizsgálat során a szerző számos forrásra támaszkodva törekedett a hazai innovációs rendszer reális értékelésére. E területen a kutató rávilágított arra, hogy a védelmi ipari kutatások területe Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig számos tényező miatt nem megfelelően fejlődött, esetenként hanyatlás jellemezte. Gondoljunk itt az 1921-ben alapított, az ötvenes években 800 fős, a kilencvenes években 500 fős Haditechnikai Intézet ezredforduló utáni elorvasztására, majd felszámolására. (Ennek a meghatározó fontosságú szervezetnek a tevékenységéről viszonylag keveset ír a szerző.) A kötet feltárja, hogy rendszerszinten ma még mindig alacsony a hazai innovációs képesség, emellett a tudományos kutatások eredményeinek gyakorlati hasznosulása (piacosítási képességek) terén is jelentős kihívások vannak jelen: *„tehetséges kutatók külföldre áramlása; nincs kellő számú hallgató, diplomás és PhD hallgató a természettudományos, műszaki, mérnöki és matematikai területeken ... Tudomány és ipar közötti együttműködés: az egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia kevésbé vonzó potenciális partnert jelent az ipar számára; a közfinanszírozású tudományos tevékenység középpontjában az alap kutatások és a tudományos publikációk állnak ... az egyetemek és Magyar Tudományos Akadémia által beadott szabadalmak kis száma (miatt is) ... Uniók összehasonlításban különösen gyengének mutatkozott a magyar KKV szektor innovációs teljesítménye.”* Ugyanakkor a Zrínyi-program a hazai haditechnikai kutatás-fejlesztést is új alapokra helyezi. A program megvalósítása érdekében az elmúlt időszakban a Magyar Honvédség haditechnikai kutató-fejlesztő intézetet (MH Modernizációs Intézet) állított fel. A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program önmagában is indokolja az innovációs rendszer fejlesztésének szükségességét, annak érdekében, hogy az új magyar hadiipari és intézeti szereplők hatékonyan kapcsolódjanak be az akadémiai és felsőoktatási intézmények között zajló tudományos tevékenységbe, melynek következtében egy új innovációs környezetben kezd működni a hadiipar. A kötetben is említett, napjainkban létrehozott Védelmi Innovációs Kutató Intézet (VIKI) is erre hivatott. A védelmi innováció egyik fő célja a technológiai forradalom legújabb vívmányainak a haderőfejlesztés célkitűzéseivel történő összhangba hozása, de ez a folyamat csak kellőképpen komplex tudományos elemzési háttérrel támaszkodva mehet végbe, melyhez alkalmas elméleti alapot nyújthat *A magyar védelmi ipar helyzete és fejlődési lehetőségei* című monográfia is.

A nemzetközi környezet tekintetében a szerző a biztonsági és az üzleti környezet tényezőit egyaránt vizsgálja, a biztonsági környezetet globális és regionális kontextusban, az üzleti környezetet pedig globális kontextusban, a védelmi költségvetések globális trendjei, a globális fegyverkereskedelem legfrissebb statisztikái, a világ legnagyobb védelmi ipari vállalatainak teljesítménye, a védelmi ipar aktuális globális trendjei és a legnagyobb vállalatok üzleti stratégiái alapján. A legjelentősebb szereplők gyakorlata és szakértői elemzések alapján bemutatja a legfontosabb és feltörekvő technológiákat, amelyek a védelmi célú innovációkban kulcsfontosságúak vagy a jövőben várhatóan azok lesznek. A nemzetközi környezet tekintetében a szerző számos nemzetközi tanulmányt dolgozott fel a kutatás során.

A hazai környezet egyik legjelentősebb tényezőjét, a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program céljait, eredményeit és hatását – tekintettel annak kiemelt jelentőségére a hazai védelmi iparra –, külön fejezetben mutatja be Budavári Krisztina, a hazai és nemzetközi működési környezet ismertetését követően. A program egyszerre tűzte célul a haderő haditechnikai korszerűsítését, illetve a magyar hadiipar intenzív fejlesztését. A szerző ismerteti a kormány iparfejlesztési programját és a védelmi ipar fejlesztése szempontjából releváns kapcsolódó intézkedéseit. A fejezetben számos szakértői tanulmányt dolgozott fel és elemzett a téma kapcsán. A kötet komplex következtetések levonásával és azok alapján megfogalmazott javaslatokkal zárul.

Amint arra a bevezetőben már utaltam, a napjaink hadiiparával kapcsolatban kutatás és publikáció „ritka, mint a fehér holló”. Ezen a helyzeten annak a folyamatnak a tükrében célszerű változtatni, amelyre Maróth Gáspár védelmi fejlesztésekért felelős kormánybiztos is rávilágít interjúiban, jelesül, hogy a haderőfejlesztési program során elköltött mintegy 3500 milliárd forint, amely további 1000 milliárdos nagyságrendben mintegy tíz hadiipari vállalat létrehozásával egészül ki, olyan csúcstechnológiát és high-tech ipari kapacitásokat, illetve élvonalbeli ipari szereplőket hoz be hazánkba, ami a teljes magyar iparra szinergikus, technológiaszint-növelő hatást fog gyakorolni és összességében hazai bevétel-növekedést eredményez. A hadiipar – vagy tágabb kontextusban értelmezve védelmi ipar – jelenlegi dinamikus fejlődése tehát nem egyetlen ipari szektort érint, hanem a teljes magyar ipart. Az új Nemzeti Biztonsági Stratégia azt is egyértelműen kimondja, hogy a védelmi ipar fejlesztése közvetlen nemzetbiztonsági érdek. Mindez tehát a szűk honvédelmi területen messze túlmutató kutatási témát ad a hadtudomány, a katonai-műszaki tudományok, illetve a katonai logisztika kutatói számára a következő évtizedben. A Magyar Hadtudományi Társaság e kutatások fellendítése érdekében már 2019-ben megrendezte a hadiipar témakörét szorosan érintő, a haditechnikai kutatás-fejlesztés avatott szaktekintélyeit felvonultató *Kutatás, fejlesztés és innováció a hazáért* című tudományos konferenciáját. A jelen recenzió tárgyát képező könyv MHTT általi megjelentetése tehát egy, a Társaságnál évek óta zajló tudományszervezési folyamat szerves részét képezi. Célszerű azonban rámutatni arra is, hogy a könyv megjelentetése egy a következő évtizedben prognosztizálhatóan nagy intenzitással zajló védelmi ipari témájú tudományos kutatási folyamat köztes lépcsője csupán, mivel a szerző – mint a NKE Katonai-Műszaki Doktori Iskola doktorandusza – a következő 4-5 év során doktori kutatásaihoz kötődően várhatóan további számos önálló és társszerzős tanulmányt fog még megjelentetni a hadiipart érintő témakörökben, melyet akár egy második kötetbe vagy a jelen könyv második, bővített kiadásába is haszonnal beépíthet.

A Taksás Balázs egyetemi docens által lektorált, mintegy tíz oldalnyi forrásjegyzékkel záruló monográfia PDF formátumban letölthető a Magyar Hadtudományi Társaság internetes oldaláról: Magyar Hadtudományi Társaság (mhht.eu) a PDF Kiadványok menüpont alatt.

Hegedűs Ernő